

ZSOLDOS ATTILA

Az Árpádok követei

IV. Béla magyar király 1269-ben birtokot adományozott Márk fia Miklósnak. Az erről szóló oklevél indoklasként ugyan rutinszerűen felelmegeti Miklós „országunk különböző hadjárataiban” (*in diversis regni nostri expeditionibus*) szerzett érdemeit, ám a szövegből az is kiderül, hogy ez alkalommal valójában más körülmények hatottak ösztönzőleg a királyi bőkezűsége. Az oklevél ugyanis előadja, hogy Miklós volt az, aki IV. Bélának meghozta Uroš szerb király legyőzésének és fogságba ejtésének hírért, mégpedig a lehető legszerencsésebb pillanatban: éppen a magyar uralkodó udvarában tartózkodtak a francia király, a görögök, a bolgárok, a csehek és a tatárok követei, s ráadásul Béla orosz, illetve lengyel fejedelmekhez feleségül adott három leánya – Konstancia, Kinga és Jolánta – is ugyanezen időben érkeztek apjuk meglátogatására kíséretükkel együtt. A harcmezőkön egyébként kudarcot kudarcra halmozó öreg király¹ nem is próbálta meg eltitkolni afeletti örömét, hogy seregei diadaláról ily módon haladéktalanul értesülhetett a nagyvilág (*accrevit nobis nova materia gaudiorum, quia famam nostre victoriae sine aliquo intervallo ortus et occasus aquilo percepit et auster*).²

Az eset félreérthetetlen bizonyosságát adja annak, hogy IV. Béla teljes mértékben tisztában volt a mai fogalmaink szerinti diplomácia jelentőségével. Ugyanez lehetett a helyzet a többi Árpád-házi királlyal is, mindenesetre az a tény, hogy az

¹ A valóságot némileg megszeépíti az a jellemzés, amelyet a XIV. századi krónikakompozíció ad Béláról: „*Erat enim vir pacificus, sed in exercitiis et preliis minime fortunatus*”. *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II*. Edendo operi praefuit EMERICUS SZENTPÉTERY. Bp. 1937–1938. I. 469.

² Hazai okmánytár I–VIII. Kiadják IPOLYI ARNOLD, NAGY IMRE, PAUR IVÁN, RÁTH KÁROLY, VÉGHÉLY DEZSŐ. Győr–Bp. 1865–1891. (= HO) VIII. 96–97., keltére I. Az Árpád-házi királyok okleveleinck kritikai jegyzéke I–II. Szerk. SZENTPÉTERY IMRE, BORSA IVÁN. Bp. 1923–1987. (= RA) 1604. sz.

Árpád-kor teljes időszakából – még a keresztény királyság megalapítását megelőző X. századból is³ – rendszeresen vannak adataink a magyarok által küldött vagy fogadott követekre, erre utal. Minden okunk megvan tehát annak feltevezésére, hogy az Árpádok királyságát élénk „diplomáciai tevékenység” jellemezte, még ha a részletekről a kívánatosnál jóval kevesebbet is tudunk. Az ismeretek hiányát, mint az Árpád-kor történetének annyi más vonatkozásában is, forrásaink elégtelensége magyarázza: az írásbeli ügyintézés az Árpád-kor folyamán még éppen csak kialakulófélben volt Magyarországon. A közhelyszerűen „szerény kezdetek”-re mi sem jellemzőbb, mint hogy az Árpád-kor három évszázadából fennmaradt oklevelek számát épp úgy tízezer körülire szokás becsülni, mint a XIV. század első három évtizedének oklevéltermését.⁴ Ilyen körülmények között nincs mit csodálkozni azon, hogy a XIII. század utolsó évtizedeiben rendkívül élénk nápolyi–magyar diplomáciai kapcsolatokról összehasonlíthatatlanul több nápolyi adat tájékoztat,⁵ mint magyar.⁶

A diplomáciai tevékenység, bármely más korszakhoz hasonlóan, az Árpád-korban is az ország éppen aktuális külpolitikai törekvéseinek szolgálatában állott. Az Árpádok külpolitikája mindig ott szerepelt a magyar történetírás témái között,⁷ az utóbbi évtizedekben pedig kifejezetten felélénkült a kérdéskör tanulmányozása, elsősorban a szegedi egyetem professzorának, Makk Ferencnek kö-

³ L. pl. Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Összegejtötte, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta MORAVCSIK GYULA. Bp. 1984. 36–37., 45., 49, 85.; *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevu ducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC.* I–III. Collegit ALBINUS FRANCISCUS GOMBOS. Bp. 1937–1938. (= CF) I. 92., 140–141., III. 2189., 2203.

⁴ GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I–IV. Bp. 1963–1998. I. 10.

⁵ *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból* I–III. Szerk. WENZEL GUSZTÁV. Bp. 1874–1876. (= MDEA) I. 3–74.

⁶ Vö. PATEK FERENC: *Az Árpádok és Anjouk családi összeköttetése. Századok* 1918. 453–456.

⁷ Már az Árpád-kor történetének klasszikus összefoglalása is bővelkedett az ország külkapcsolataira vonatkozó részekben, l. PAULER GYULA: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt* I–II. Bp. 1899.² (reprint: 1984.) passim, l. még pl. DEÉR JÓZSEF: *A magyar törzsszövetség és patrimoniális királyság külpolitikája.* Kaposvár 1928.; BALOGH JÓZSEF: *A magyar királyság megalapításának világpolitikai háttere.* Századok 1932. 152–168.; HÓMAN BÁLINT: *Külpolitikai irányok a magyar történetben.* In: *Uő: Magyar középkor.* Bp. 1938. 639–662., stb.

szönhetően, aki tanulmányok egész sora mellett két monográfiát is szentelt az Árpád-kori magyar külpolitika kutatásának.⁸ A külkapcsolatok történetének vizsgálata során ugyanakkor – a dolog természetéből adódóan – elsősorban az egyes diplomáciai akciók céljaira és eredményeire koncentrált a kutatás, miközben kevesebb figyelem jutott azoknak a személyeknek, akiknek a külpolitikai döntések végrehajtásában jutott szerep. Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy áttekintsem az Árpádok „diplomáciai szolgálat”-ában tevékenykedett személyek jellemzőinek néhány főbb vonását.

A magyar királyi oklevelek egyik szembetűnő sajátossága, hogy a *destinarius* érdemeiről, az általánosságokra szorítókozó utalások helyett, esetenként hosszabb-rövidebb elbeszélések megfogalmazására vállalkozva számolnak be. Nem számítva a kis számú és csekély terjedelmű elbeszélő források és a néhány fennmaradt levél (*missilis*) utalásait, az oklevelek ezen részei, az ún. *narratiók* szolgálnak témánk fő forrásaiul.⁹ Túlságosan sok információ azonban ezektől sem várható, hiszen egy jelentős hányaduk csupán a követség tényét rögzíti, amikor megemlíti, hogy a *destinarius* „az országon belül és kívül követségekre menvén” (*in legacionibus nostris in regno et extra regnum deferendis*) szerzett érdemeit.¹⁰ Az olyan alapvető

⁸ A monográfiákra l. FERENC MAKK: *The Árpáds and the Comneni. Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century*. Bp. 1989. és UŐ: *Magyar külpolitika (896–1196)*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 2. Szeged 1993. (1996.²), míg a tanulmányok egy része kötetbe gyűjtve is megjelent, l. UŐ: *A tanulmadártól a kettőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről*. Szeged 1998.

⁹ A *narratiók*ra összefoglalóan l. MÁLYUSZ ELEMÉR: *Királyi kancellária és krónikaírás a középkori Magyarországon*. Irodalomtörténeti füzetek 79. Bp. 1973., vö. még a Középkori históriák oklevelekben (1002–1410) c. kötetéről (*A szövegeket válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta KRISTÓ GYULA. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1. Szeged 1992.*) írt ismertetésemet (*Magyar Tudomány* 1994. 879–882.).

¹⁰ 1255: *Hazai oklevéltár 1234–1536*. Szerk. NAGY IMRE, DEÁK FARKAS, NAGY GYULA. Bp. 1879. 29., l. még 1245: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae II–XV*. Ed. TADE SMIČIKLAS. Zagrabiae 1904–1934. (= CDCr) IV. 284.; 1247: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I–II*. Ed. RICHARD MARSINA. Bratislavac 1971–1987. (= CDES) II. 190.; 1252: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I–VII*. Bearb. von FRANZ ZIMMERMANN, CARL WERNER et al. Hermanstadt 1892–1991. (= UGDS) I. 78.; 1254: BÉKEFI REMIG: *A pilisi apátság története I–II*. Pécs 1891–1892. (= Pilis) I. 317.; 1257: *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg I–IV*. Bearb. von HANS WAGNER, IRMTRAUT LINDECK-POZZA. Graz–Köln–Wien

kérdésekre azonban, hogy az illető hová, mikor, milyen ügyben ment követségbe, s a követségnek vajon vezetője vagy egyik tagja volt-e, ezektől az adatoktól nem remélhetünk választ. A kép tehát, amely az alábbiakban kirajzolódik, szükségképpen vázlatos lehet csupán, s nem csak a rendelkezésemre álló terjedelem szűkre szabott volta miatt.

Azok az adatok, amelyekből kiderül, hogy a követség hová indult, nem szolgálnak különösebb meglepetésekkel. Az ismert esetek nagy többségében a pápai udvart keresték fel a magyar király küldöttei,¹¹ s az, hogy a latin Nyugat egyik királyságának legfontosabb diplomáciai partnere a pápaság, valóban természetesnek tekinthető.¹² Az a körülmény ugyanakkor, hogy Magyarország a Nyugat peremén helyezkedik el, szintén tükröződik adatainkban: Lengyelországba, Bajorországba és Itáliába épp úgy mentek követek, mint Oroszországba, Bulgáriába és a tatárokhoz.¹³ Az országnevek, amelyek sorozata kiegészíthető még

1955–1985. (= UB) I. 260.; 1259: CDCr V. 149.; 1266: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Stud. et op. GEORGII FEJÉR. Budae 1829–1844. (= CD) IV/3. 314.; 1270: HO VIII. 130–131.; 1277: CD VII/2. 56.; 1280: Árpád-kori új okmánytár I–XII. Közzé teszi WENZEL GUSZTÁV. Pest–Bp. 1860–1874. (= ÁÚO) IX. 271., stb.

¹¹ L. pl. 1199: ÁÚO VI. 200.; 1219: CD III/1. 254.; 1225: Vetera monumenta historica Hungariae sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab AUGUSTINO THEINER. I–II. Romae 1859–1860. (= VMHH) I. 54.; 1232: Monumenta ecclesiae Strigoniensis I–III. Ed. FERDINANDUS KNAUZ, LODOVICUS CRESCENS DEDEK. Strigonii 1874–1924. (= MES) I. 284.; 1254: VMHH I. 229–230.; 1257: HO VII. 64.; 1263: CDCr V. 243–244. (hitelére l. RA 1335. sz.); 1264: MES I. 501., vö. MES I. 517. és 1266: MES I. 534–536.; 1265: VMHH I. 279–280.; 1266: VMHH I. 282–283., stb.

¹² Az Árpád-kori pápai–magyar kapcsolatokra legújabban l. GERICS JÓZSEF–LADÁNYI ERZSÉBET: A Szentszék és a magyar állam a 11. században. In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. Szerk. ZOMBORI ISTVÁN. Bp. 1996. 9–20.; SZOVÁK KORNÉL: Pápai–magyar kapcsolatok a 12. században. Uo. 21–46.; SOLYMOSI LÁSZLÓ: Egyházi–politikai viszonyok a pápai hegemonia idején (13. század). Uo. 47–54.

¹³ (Lengyelország:) 1244: ÁÚO VII. 174–175., RA I/2. 229.; 1256: CDES II. 382., stb.; (Bajorország:) 1250: RA I/2. 279.; (Itália:) 1267: CDCr V. 435.; 1276: A veszprémi püspökség római levéltára I. 1103–1276. Bp. 1896. (= VPRO) 379.; 1279: CDCr VI. 329–330.; (Oroszország:) 1251: RA I/2. 296.; 1256: CDES II. 382.; 1259: ÁÚO VII. 505.; 1273: ÁÚO IX. 31. (az oklevél hamis, l. RA 2438. sz.), stb.; (Bulgária:) 1214: Bulgarian Historical Review 1975. 96.; 1244: ÁÚO VII. 174–175., RA I/2. 229.; (a tatárok:) 1265: HO VIII. 99., vö. 1268: HO VIII. 111., RA II/1. 42. (az utóbbi hamis, l. RA 1890. sz.); 1270: CDCr V. 569.

„Görögország”-gal,¹⁴ Csehországgal¹⁵ és Ausztriával,¹⁶ egyúttal azt is elárulják, hogy az Árpádok külpolitikájában – a józan realizmus egyfajta megnyilvánulási formájaként – a szomszédoknak jutott a főszerep. A kifejezetten távolinak mondható országok legfeljebb a dinasztia házasságpolitikája révén kerülhettek előtérbe – mint történt az például Aragónia esetében¹⁷ –, de ez is ritkaságszámba ment, mivel az Árpádok általában a szomszédos vagy legalábbis közeli országokból házasodtak.¹⁸

Az ügyekről, amelyek miatt a követség kiküldése szükségessé vált, szinte soha nem tartalmaznak utalásokat az oklevelek. Ha mégis, akkor rendre, bár nem kivétel nélkül,¹⁹ a dinasztia valamely tagjának tervezett házasságáról van szó.²⁰

Az egyik XI. századi magyar törvény elrendeli, hogy a királynak jelentést tevő hírvivők útiköltségeit a királyi udvar fedezze,²¹ okkal feltételezhető tehát, hogy a külföldi követségbe indulók költségeit is az uralkodó állta. Az erre vonatkozó adatok ugyan teljességgel hiányoznak, de megerősíti a feltételezést, hogy az oklevelek külön érdemként említik meg, ha a követ saját költségén utazott.²² Bizonyos ugyanakkor, hogy az ország határain túlra induló követek, útjuk magyarországi szakaszán, igénybe vehették a király alattvalóinak erőforrásait: a Frangepánok őseiről például IV. László király egyik oklevele elárulja, hogy

¹⁴ 1250: CDCr IV. 433.

¹⁵ 1271: ÁÚO III. 247.; 1272: UB II. 13., 18.

¹⁶ 1284 k.: HO II. 16.; 1288: CD V/3. 417–418.

¹⁷ 1235: Századok 1897. 584., vö. THALLÓCZY LAJOS: Árpádházi Jolán, Aragon királynője. Századok 1897. 577–592. és VAJAY SZABOLCS: Dominac reginac milites. Árpád-házi Jolánta magyarjai Valencia visszavétele idején. In: Mályusz Elemér emlékkönyv. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Szerk. H. BALÁZS ÉVA, FÜGEDI ERIK, MAKSAY FERENC. Bp. 1984. 395–414.

¹⁸ WERTNER MÓR: Az Árpádok családi története. Nagybecskerek 1892. passim; ZSOLDOS ATTILA: Az Árpádok és alattvalóik. Debrecen 1997. (= ZSOLDOS) 64–65.

¹⁹ 1265: VMHH I. 281.; 1271: ÁÚO III. 247.; 1272: UB II. 13.

²⁰ 1214: Bulgarian Historical Review 1975. 96.; 1235: Századok 1897. 584.; 1250: RA I/2. 279.; 1254: VMHH I. 229–230.; 1263: CDCr V. 243–244.; 1274: ÁÚO IV. 42., CDCr VI. 93.

²¹ Colomanni regis decretorum I. 36. ZÁVODSZKY LEVENTE: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Függelék: A törvények szövege. Bp. 1904. (= ZÁVODSZKY) 188.

²² 1267: CDCr V. 435.; 1271: UB III. 277.; 1286: ÁÚO IX. 441.

rendszeresen vendégül látták a pápai és a szicíliai udvarba küldött királyi követeket.²³

Vegyük szemügyre mármost azokat a személyeket, akik követként szolgálták királyukat!

Jelentős részük egyházi személy volt, ami aligha kelthet meglepetést. Ők ismerték a középkor internacionális közvetítő nyelvét, a latint, s ha külföldi egyetemeken tanultak – ami a legtöbbjük esetében bizonyos vagy feltehető²⁴ –, akkor ismerhettek más nyelveket is, s rendelkezhetek külföldi kapcsolatokkal. Az ideális követ megtestesítője a burgundiai születésű Bertalan pécsi püspök lehetett, aki a Latin Császárságból II. András magyar király második feleségének, Jolántának a kíséretében érkezett Magyarországra. Ő készítette elő II. András leányának, Jolántának az I. Jakab aragóniai királlyal kötött házasságát – több ízben járt ez ügyben Aragóniában –, s II. András fia és utóda, IV. Béla is rendszeresen adott neki diplomáciai megbízatásokat.²⁵ Bár az Árpádok magától értetődő természetességgel tartottak igényt püspökeik szolgálataira az államkormányzatban,²⁶ a püspököket rendszerint csak különösen fontos ügyekben küldték követségbe.²⁷ Adataink szerint inkább az egyházi középréteg tagjai – prépostok, főesperesek és kanonokok – voltak azok, akik gyakrabban kaptak diplomáciai feladatokat,²⁸ de tudunk követségbe küldött apátról,²⁹ ferences szerzetesről³⁰ és királyi káplánról³¹ is. Volt ugyanakkor az egyháziaknak egy olyan csoportja, amelynek tagjait kiváltképp gyakran bízták meg a királyok diplomáciai feladatokkal.

²³ 1289: CDCr VI. 653., vö. még Sancti Ladislai decretorum III. 28. ZÁVODSZKY 180.

²⁴ L. pl. 1272: „magister Anthonius doctor decretorum archidiaconus de Sasvar”. UB II. 18.; 1286: „magister Paulus Wesprimiensis prepositus legum doctor”. ÁÚO IX. 440., de a többiek is rendszerint *magister* címmel.

²⁵ KOSZTA LÁSZLÓ: Egy francia származású főpap Magyarországon. Bertalan pécsi püspök (1219–1251). Actas 1994/1. 64–86.

²⁶ ZSOLDOS 96–97.

²⁷ 1235: Századok 1897. 584.; 1271: ÁÚO III. 247.; 1288: CD V/3. 417–418.

²⁸ 1199: ÁÚO VI. 198.; 1219: CD III/1. 254.; 1250: RA I/2. 279.; 1254: VMHH I. 229–230.; 1272: UB II. 13.; 1274: CDCr VI. 93., stb.

²⁹ 1254: Pilis I. 317.

³⁰ 1265: VMHH I. 281.

³¹ 1283: HO V. 67.

A királyi kancelláriában foglalkoztatott klerikusok, mert hiszen róluk van szó, valóban különösen alkalmasak lehettek ezen szerepre, mivel személyükben a klerikus mivoltból fakadó előnyök mellé az is társult, hogy a kancellária alkalmazottaként mindennapi kapcsolatban álltak az államkormányzat központjával, a királyi tanáccsal. Érthető tehát, hogy a követségbe küldöttek között rendszeresen találkozzunk a királyi kancellária³² – olykor pedig az uralkodócsalád más tagjai mellett működő kancelláriák³³ – szervezetében különböző posztokat betöltő személyekkel.³⁴

Azokat, akik követként kivívták a király elismerését, a jelek szerint rendszeresen foglalkoztatta az Árpádok diplomáciája, mint például Syxtus esztergomi *lectort*, aki többször (*frequenter*) és több éven át (*per multos annos*) volt követ a pápai udvarban,³⁵ vagy László esztergomi prépostot, aki a pápai kúria mellett több királyi udvarban (*multorum regum curia*) képviselte királya érdekeit,³⁶ s élete során figyelemre méltó könyvtárat gyűjtött.³⁷

Szembetűnő, de aligha szorul magyarázatra, hogy a pápai udvarba mindig egyháziakat küldtek követségbe a magyar királyok. A követként szereplő világiak viszont rendszerint valamely világi uralkodóhoz indultak. Közöttük is találunk olyanokat, akik több ízben teljesítettek diplomáciai megbízásokat,³⁸ egyiküknek pedig IV. Béla kifejezetten elő is írta, hogy a jövőben is köteles ilyen módon szolgálni (*in deferendis legacionibus in Russciam nobis, sicut hactenus, fideliter servire teneatur*).³⁹

³² 1214: Bulgarian Historical Review 1975. 96.; 1265: VMHH I. 279–280.; 1266: CD IV/3. 313–314.; 1283: ÁÚO XII. 384–385. (vö. 1285: RA II/2-3. 350–351.)

³³ 1250: RA I/2. 279.; 1263: CDCr V. 243–244. (az oklevél hitelére l. RA 1335. sz.); 1265: VMHH I. 281.; 1266: VMHH I. 282–283.

³⁴ Vö. még FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ: A királyi kancellária az Árpádok korában. Bp. 1885. 55., 57–58., 65.

³⁵ 1264: MES I. 517., vö. még MES I. 501. és 1264: MES I. 534–536.

³⁶ 1274: ÁÚO IX. 70.; 1277: ÁÚO XII. 202.

³⁷ 1277: MES II. 71., vö. IVÁNKA ENDRE: László mester esztergomi prépost könyvtára 1277-ben. Theologia 1937. 216–226.

³⁸ 1244: ÁÚO VII. 174–175., vö. még RA I/2. 229–230.; 1250: CDCr IV. 433.; 1256: CDES II. 382.; 1270: CDCr V. 569.

³⁹ 1259: ÁÚO VII. 505.

Míg az egyháziak sajátos képzettségük és ismereteik birtokában könnyen megfelelhettek a követi szerepnek, a világiak esetében különösebb tanultságot aligha lehet feltételezni. Jellemző e tekintetben, hogy Sándor ispán, aki az Anjouk szicíliai udvarában volt követ, a IV. Béla király leányának, Margitnak a szentté avatása ügyében lefolytatott vizsgálat során tanulatlanul vallotta magát, jóllehet ő volt az egyetlen a megkérdezett világi tanúk között, aki latinul tudott válaszolni a pápai vizsgálóbiztosok kérdéseire.⁴⁰ A világiakat nyilván valamiféle más körülmények tették alkalmassá a követi feladatok ellátására. Hogy pontosan mifélek, arra nézve adataink egy része megbízhatónak tűnő rámpontot szolgáltat. A lengyelországi és oroszországi követségekkel kapcsolatban szereplő világiak között ugyanis feltűnően nagy számban vannak képviselve a Magyarország északi és északkeleti részein birtokos személyek.⁴¹ Ennek ismeretében indokoltnak látszik arra gondolni, hogy esetükben olyan személyekről van szó, akik az országhatár közelében élve nyelv- és helyismeretükkel, esetleg kapcsolataikkal tehették hasznossá magukat egy-egy követség alkalmával.⁴² Ugyanez a körülmény magyarázhatja, hogy István soproni polgár (*civis*) éppen a lakóhelyével szomszédos Ausztriába, az Albert herceghez indított követség kapcsán szerepel.⁴³

Az már inkább elgondolkodtató, hogy a világiak közül kikerülő követek szinte kivétel nélkül a kor magyar társadalmának alacsonyabb rangú rétegeihez tartoznak, s kiáltó az Árpád-kor előkelő – s többnyire nagybirtokos – tradicionális nemességét képviselő hiánya. A követek, ha földbirtokosok, szerény vagyoniak, s társadalmi tekintetben egy világ választja el őket az előkelőktől, de találunk a

⁴⁰ 1276: VPRO 380.

⁴¹ 1244: ÁÚO VII. 174–175., RA I/2. 229.; 1251: RA I/2. 296.; 1256: CDES II. 382.; 1259: ÁÚO VII. 505.; 1267: RA I/3. 476. (az oklevél hamis, l. RA 1559. sz.); 1273: ÁÚO IX. 31. (az oklevél hamis, l. RA 2438. sz.); 1278: Adalékok Zemplénnvármegye történetéhez 1914. 351.; 1285: A zichi és vásonekeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára I–XII. Szerk. NAGY IVÁN, NAGY IMRE, VÉGHÉLY DEZSŐ, KAMMERER ERNŐ, LUKCSICS PÁL. Bp. 1872–1931. (= Zichy) I. 81., keltére I. KÁLLAY UBUL: Új adatok keltezetlen oklevelek időpontjának meghatározásához. Századok 1931. (= KÁLLAY) 125.; 1291: CD VI/1. 124.

⁴² FONT MÁRTA: Felvidéki kisenemesek királyi szolgálatban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk. KOSZTA LÁSZLÓ. Szeged 1995. (= FONT) 171., 180–181.

⁴³ 1284 k.: HO II. 16.

követek között városlakókat,⁴⁴ sőt, a királyi szolgálónépek különféle csoportjaiból kikerülő személyeket is.⁴⁵ Hasonló a helyzet azok esetében, akiknek követi megbízatásáról királynéi oklevelek tanúskodnak: tekintélyes, de a világi elithez nem sorolható birtokosok⁴⁶ mellett felbukkannak közöttük például királynéi szőlőművesek.⁴⁷ Ezek a – politikai szempontból – jelentéktelen emberek megfelelő tagjai lehettek egy követ kíséretének, de hogy a presztízsükre oly kényes Árpádok méltónak találták volna őket egy-egy követség vezetésére, az nehezen hihető.⁴⁸

Valószínűleg nem is erről van szó. Megítélésem szerint azon világiak túlnyomó többsége, akiket a magyar királyok a követségek kapcsán szerzett érdemeikért jutalmaznak, valójában nem a tulajdonképpeni követek voltak, hanem a követségek vezetőinek tolmácsai, útikalauzai, netán tanácsadói, vagy a követek kíséretének egyszerű tagjai. Hogy valóban ez lehet a helyzet, az néhány esetben egyértelműen kiderül adatainkból. Szemléletes példája ennek a karakói várjobbágyok közül való Márton esete, aki az V. István király által a II. Ottokár cseh királlyal kötendő béke ügyében küldött követség kapcsán szerepel, miközben ismeretes, hogy a követség vezetői valójában a király bárói voltak. E tényt történetesen a Márton javára kiállított oklevél is tartalmazza,⁴⁹ s az eset arra bátorít, hogy a hozzá hasonlóan szerény társadalmi állású „követek”-et szintén valamiféle, a követ kíséretéhez tartozó személynek gondoljuk.

A követek ugyanis – természetesen – nem egymagukban keltek útra, elkísérték őket azok, akiket a kor magyarországi latinsága *familiaris*oknak vagy *serviensek*nek mondott. A familiaritás a nyugat-európai hűbériségre némiképp emlékeztető, de azzal nem azonos, sajátos magyar társadalmi intézmény volt, mely egy-egy tekintélyesebb és gazdagabb *dominus* és az őt önként szolgáló familiárisok (vagy

⁴⁴ 1257: CDCr V. 53., UB I. 260.; 1279: CDCr VI. 329–330.; 1284 k.: HO II. 16.; 1288: ÁÚO IV. 310.

⁴⁵ 1251: RA I/2. 296.; 1272: UB II. 13.; 1275: RA II/2-3. 136.; 1280: ÁÚO IX. 270–271.

⁴⁶ 1259: CDCr V. 148–149.; 1268: Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltár. (= MOL DL) 63898.; 1271: UB III. 276–277.; 1284: CD V/3. 215.

⁴⁷ 1273: Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjtemény. 200681.

⁴⁸ Vö. ellenben FONT 170–171.

⁴⁹ 1272: UB II. 13., vö. még 1271: ÁÚO III. 247.

szerviensek) között létesített kapcsolatot. Ilyen familiáris volt az említett Márton is a követség egyik tagjának, Karachinus mester titeli olvasókanonok szervienseként,⁵⁰ s ugyanez a viszony fűzte az előkelő származású, de a valódi „nagyurak” (*hoheste uramen*)⁵¹ közé nem tartozó Gutkeled nembéli Aladár fia Lászlót az utóbb egész Északkelet-Magyarországot a maga hatalma alá kényszerítő későbbi oligarchához, Aba Amadéhoz, akit elkísért annak lengyelországi követségére.⁵² Alighanem szokványos lehetett tehát, hogy amikor IV. László király Paschasius nyitrai püspököt az osztrák herceghez küldte követként, a főpappal tartottak „testvérei és más rokonai, valamint familiárisai” (*fratribus eius ac aliis suis consanguineis et familiaribus*).⁵³

Az érem másik oldalán azt a sajátos jelenséget találjuk, hogy az előkelő bárók esetében szinte soha nem találkozunk a követségekkel kapcsolatos érdemek emlegetésével. Teljesen indokolatlan lenne azt feltételezni, hogy valami különös oknál fogva ők ki voltak zárva a követek sorából – ennek adataink ellent is mondanának⁵⁴ –, mégis kivételszámba megy Miskolc nembéli Panyit esete, akivel kapcsolatban az oklevelek rendre megemlítik, hogy követségben járt – mégpedig több ízben – a tatároknál.⁵⁵ Az általános gyakorlatot sokkal inkább az előbb említett Aba Amadé példája képviseli: a IV. László uralkodása alatt királyi szolgálatban szerzett érdemeit III. András király egyik oklevele aprólékosan felsorolja ugyan, ám a lengyelországi követségről szó sem esik.⁵⁶ A nem kevésbé előkelő Hahót nembéli Panyit fia Jakab szintén eljár IV. László király és Erzsébet anyakirályné követségében, ám jellemző módon erről annak kapcsán értesülünk, hogy Jakabot az a vád érte, miszerint a követség során hűtlenséget követett el (*non debita fidelitate... in legacionibus nostris... servivisse*), vizályt támasztván

⁵⁰ 1272: UB II. 13.

⁵¹ CF III. 1865.

⁵² 1285: Zichy I. 81. (keltérce l. KÁLLAY 125.), vö. még KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp. 1995.² 529.

⁵³ 1288: CD V/3. 417–418., vö. még pl. 1284: CD V/3. 210–211.

⁵⁴ L. pl. 1232: MES I. 284.; 1271: ÁÚO III. 247–255.; 1272: UB II. 13.; 1289: HO VIII. 265.

⁵⁵ 1265: HO VIII. 99–100.; 1268: HO VIII. 111. és RA II/1. 42. (mely utóbbi azonban hamis, l. RA 1890. sz.); 1270: CDCr V. 568–569., vö. még 1279: HO VIII. 201.

⁵⁶ 1290: ÁÚO XII. 496–498.

(*discordiam seminavit et suscitavit*) IV. László és édesanyja között, s ezért egyik adománybirtokát elkobozták, majd a vád alaptalanságának kiderülte után visszaadták neki.⁵⁷ Egy másik esetben Erzsébet idősebb királyné az Aba nembéli Lőrinc fia Lőrinc számára kiállított adománylevelében ugyan az oklevél *narratio*-jában emlékezik meg arról, hogy Lőrinc a követe volt a korábbiakban, ám az oklevél az adomány – egyik – indokálul mégsem a követség tényét emeli ki, hanem azt, hogy Lőrinc a diplomáciai feladat teljesítése során „válogatott lovaiban” kétszáz márkányi kárt szenvedett el (*cum in nostris legacionibus iverat, in electis equis dampnum circa valorem ducentarum marcarum est perpessus*).⁵⁸ Szembetűnő az a tartózkodás, amellyel az előkelők számára kiállított oklevelek a követségekben szerzett érdemek tárgyalása, vagy akár csak pusztá említése iránt viselkednek: a jelenség magyarázatát magam abban a XIII. század folyamán mind erőteljesebben kikristályosodó magyarországi felfogásban látom, mely „valódi” – s így az előkelő nagybirtokosok társadalmi státusához egyedül illő – érdemnek a király fegyveres szolgálatát tekintette.⁵⁹

A király követeként útra kelni mindazonáltal esetenként épp oly veszélyes lehetett, mint a katonáskodás: nyilván nem ok nélkül látta jónak a követként Itáliába küldött Adalbert sem, hogy elindulása előtt rendelkezék javairól.⁶⁰ Az oklevelek olykor általánosságban utalnak mindazon veszélyekre, amelyekkel a követeknek szembe kellett nézniük,⁶¹ s alkalomadtán e veszélyek nagyon is valóságosakká váltak. Az ausztriai követségből visszatérő Paschasius nyitrai püspököt például lázadó kunok támadták meg: kísérői egy részét leölték, őt magát bántalmazták,⁶² s a II. Ottokár cseh királyhoz küldött vecsei Bertalan ispánnak is kis híján az életébe került a követi megbízatás teljesítése.⁶³ A Zágráb történe-

⁵⁷ 1286: CDCr VI. 574–575. és 1288: CDCr VI. 627.

⁵⁸ 1290: CDCr VII. 9.

⁵⁹ ZSOLDOS ATTILA: „Igaz szolgálattal szerzett birtok”. (sajtó alatt)

⁶⁰ 1153 k.: Chartac antiquissimae Hungariae ab anno 1001 usque ad annum 1196. Composuit GEORGIUS GYÖRFFY. Bp. 1994. 59–60.

⁶¹ 1250: CDCr IV. 433.; 1254: Pilis I. 317.; 1267: CDCr V. 435.; 1274: RA II/2-3. 69.; 1288: ÁÚO IV. 310., stb.

⁶² 1288: CD V/3. 417–418.

⁶³ 1268: MOL DL 63898.

tében fontos szerephez jutó Perchinus ispánt pedig, amikor Károly szicíliai király udvarából tartott hazafelé, útonállók (*latrones*) megölték.⁶⁴ A követek többsége azonban bizonytalanságban hazatért, hogy tovább szolgálja – követként vagy más módon – királyát.

⁶⁴ 1279: CDCr VI. 329–330., személyére l. még NADA KLAJČ: Zagreb u srednjem vijeku (Povijest Zagreba I.) Zagreb 1982. 96–99. Talán ő lehetett az a „*nobilis vir Petrus comes trium camporum*”, akit egy 1278. évi nápolyi feljegyzés a magyar király követeként említ (MDEA I. 56.), vö. 1277: „*Perchinus comes trium camporum*”. CDCr VI. 204.; az időpontok egyezése mindenesetre támogatni látszik a feltevést.